

Onder de titel *Metamorfoze* geeft het Bureau voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek, uitvoering aan het Nationaal Programma voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, een initiatief van het Ministerie van OCenW.

## in dit nummer:

1

### Chiaroscuro

*Carel van Nieuvelt in nevelen*

3

### Rood, roze of groen?

*De eerste selectie van boeken voor massaontzuring*

4

### 'Reeds het openslaan van dit boek was een waar genoegen'

*Het archief van P.H. Ritter Jr. in de UB Utrecht*

5

### Mooie boeken met eeuwigheidswaarde

*De P.C. Boutens-collectie in de Zeeuwse Bibliotheek*

6

### Metamorfozen

*Metamorfose van Will*

### Het kaaspakhuis

*De conservering van landelijke dagbladen*

8

### Snippers

#### Redactie

Dennis Schouten, Ingeborg Verheul  
met bijdragen van:  
Koert van der Horst, Hans Jansen,  
Sophia Pauk, Ronald Rijkse

#### Metamorfoze Nieuws:

ISSN 1387-084X

Verschijnt 3x per jaar

#### Koninklijke Bibliotheek

Prins Willem-Alexanderhof 5

Postbus 90407

2509 LK Den Haag

telefoon 070 314 03 73 / 070 314 04 25

fax 070 314 04 27

e-mail metamorfoze@konbib.nl

De start van het conserveringsproject landelijke dagbladen en een proef met massaontzuring; dat zijn twee belangrijke nieuwe ontwikkelingen binnen het *Metamorfoze* programma in 1998. In deze derde aflevering van *Metamorfoze Nieuws* leest u daar meer over.

## Chiaroscuro

*Carel van Nieuvelt in nevelen*

### Veelgelezen auteur

'De groote fout van den auteur Van Nieuvelt is... ongetwijfeld dat hij geen talent heeft' schreef Lodewijk van Deyssel in een recensie van de verhalenbundel *Onder zeil* (1891) van Carel van Nieuvelt. Van Nieuvelt lag niet goed bij de Tachtigers. Ze vonden hem ouderwets, pathetisch en sentimenteel. Het gelijk van de Tachtigers lijkt te worden bevestigd door de obscuriteit waarin Van Nieuvelt tegenwoordig verkeert. In zijn productieve jaren was hij een veelgelezen auteur, en literatuurhistorici en -critici besteedden ruim aandacht aan zijn werk: 'De novellist Van Nieuvelt is iemand', schreef een recensent in *De Gids* in 1884. Daarna verbleekte zijn ster echter snel en restte de vergetelheid.

### Slordig gekleed heertje

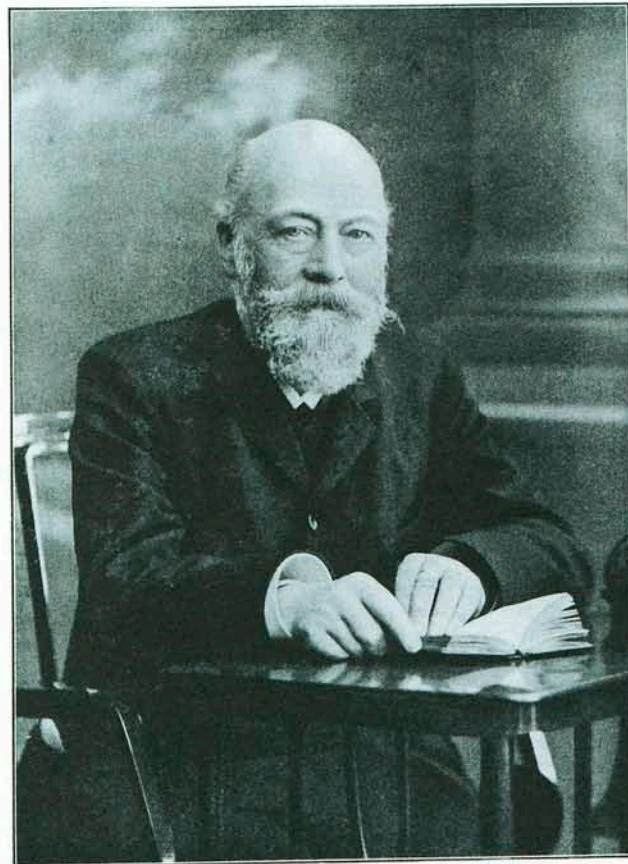
Wie was dit slordig geklede heertje uit een provinciestadje, zoals Van Deyssel Van Nieuvelt aanduidde, en wat is zijn betekenis? Carel van Nieuvelt werd op 20 juni 1843 geboren in Delfshaven, als zoon van een boekhandelaar. Hij studeerde bestuurskunde in Delft en vertrok als 23-jarige naar Indië als bestuursambtenaar, waar hij slechts enkele jaren verbleef. Vanwege gezondheidsproblemen keerde hij naar Nederland terug. Daar was hij jarenlang actief als journalist, redacteur en literair recensent bij de *Nieuwe Rotter-*

*damsche Courant* en *Het Nieuws van den Dag*. Zijn recensies werden gebundeld als *Literarische Interludiën* (1891) en *Uit de poppenkraam onzer romantiek* (1903), onder het pseudoniem J. van den Oude. Hij was getrouwd met een vrouw van Duitse afkomst en had een dochter. In 1895 verhuisde hij naar Wiesbaden in Duitsland, waar hij op 2 augustus 1913 stierf.

### Nomen est omen

Carel van Nieuvelt schreef rond de 100 korte verhalen. Ze werden uitgegeven in een tiental bundels bij de Leidse uitgever S.C. van Doesburgh. De belangrijkste zijn *Phantasieën* (1874), *Chiaroscuro* (1882) *Ahasverus* (1884), en *Motieven* (1895). In Van Nieuvelts korte verhalen keren drie elementen regelmatig terug: reizen, Indië en het fantastische. Reiservaringen vormen de basis van veel van Van Nieuvelts verhalen. De grootsheid van de natuur en vooral die van de bergen inspireerde hem. De bundel *Een Alpenboek* (1886) is een uiting daarvan, maar ook in andere verhalen spelen ze een prominente rol. In zijn Indische verhalen valt zijn kritische houding op ten aanzien van het koloniale systeem. In dit verband is Van Nieuvelt wel vergeleken met Multatuli. In religieus opzicht was de romanticus Van Nieuvelt een zoekende: hij flirtte met het

Portret uit: *Eigen Haard*,  
25 oktober 1913, p. 673.



atheïsme maar was ook gevoelig voor het occulte. Zijn hang naar het ongreepbare, het vreemde en het angstaanjagende krijgt in verschillende verhalen gestalte. In een bespreking in *De Gids* van de bundel *Chiaroscuro*, die als ondertitel heeft *Vertellingen tusschen licht en donker* schrijft de recensent: 'De heer Van Nieuvelt houdt van wat nevelt (nomen est omen), hij heeft een voorliefde voor het geheimzinnige en spookachtige'.

### Spookverschijningen

De belangstelling voor een schrijver na zijn dood wordt niet alleen bepaald door de kwaliteit van zijn werk, maar ook door de conventies in de literatuurwetenschap, de smaak van de lezers en de tijdgeest. En zo heeft in 1983 op bescheiden schaal enige herwaardering van Van Nieuvelt plaatsgevonden. Zijn Indische verhalen werden opnieuw ontdekt door Rob Nieuwenhuys en een aantal ervan werd herdrukt in de bundel *Onder de palmen*.

In hetzelfde jaar verscheen de opvallende bloemlezing *Gruwelverhalen van de negentiende eeuw*, samengesteld door Jan Bervoets, waarin zes verhalen van Van Nieuvelt zijn opgenomen. De beste daarvan zijn *De huls*, een Doppelgänger verhaal en *De domper*, een muzikale doodsfantasie, beide afkomstig uit *Motieven*. Daarnaast heeft Van Nieuvelt meer fantastische en griezelige verhalen geschreven. *Annus Domini 11.000* is een toekomstfantasie en in *Meinardus* combineert hij medische experimenten met hulp bij zelfdoding. *Pierre Chauu* vertoont sterke overeenkomsten met het populaire griezelverhaal *Man overboord* (1899) van Winston Churchill, in deze jaren journalist en verdienstelijk publicist. In *De grauwe vrouw* en *Chiaroscuro* spelen spookverschijningen een prominente rol. In een aantal andere verhalen komen visionaire, fantastische of spookachtige elementen voor, zoals bijvoorbeeld in *Om den Bloksberg heen*.

### Licht en donker

Carel van Nieuvelts volledig literair oeuvre verscheen in de periode 1870-1900. De papierkwaliteit was in die jaren op zijn dieptepunt. Van zijn vele publicaties is later vrijwel niets herdrukt. Van Nieuvelt is dus zo'n schrijver wiens naam letterlijk zou verdwijnen met het verloren gaan van zijn boeken. En dat zou jammer zijn. Want met zijn belangstelling voor het 'unheimische' en zijn kritiek op het kolonialisme, maar ook met zijn atheïstische en pacifistische opvattingen, zijn scherpe waarneming, spitse humor en met de originele thematiek van een aantal van zijn korte verhalen, blijft hij een interessante en bijzondere figuur.

In het kader van *Metamorfoze* worden boeken, in Nederland uitgegeven tussen 1870 en 1899, nog aanwezig in vier grote bibliotheken, geconserveerd. Alle boeken van Van Nieuvelt worden in deze bibliotheken bewaard. Dank zij *Metamorfoze* zal zijn werk niet verloren gaan, zodat toekomstige generaties lezers en literatuurwetenschappers er kennis van kunnen nemen en er hun oordeel over kunnen vellen. Carel van Nieuvelt kan daardoor zijn plaats blijven innemen in ons literair erfgoed. Een plaats die hij ook verdient.

Dennis Schouten

Voor meer informatie over  
het programma:

Koninklijke Bibliotheek  
Bureau Conservering  
Bibliotheekmateriaal  
Postbus 90407  
2509 LK Den Haag

Drs. D. Schouten  
(Literaire collecties)  
telefoon: 070 3140373,  
e-mail: dennis.schouten@konbib.nl

Drs. I.A.M. Verheul  
(Behoud Nederlandse Boekproductie)  
telefoon: 070 3140425,  
e-mail: ingeborg.verheul@konbib.nl

fax: 070 3140427

# Rood, roze of groen?

## *De eerste selectie van boeken voor massaontzuring*

Een van de onderzoeken die dit jaar in het kader van Metamorfoze wordt uitgevoerd, is een onderzoek naar de resultaten van massaontzuring als conserveringsmethode. Massaontzuring is vrij kostbaar. Het is dus van belang om die boeken te kiezen die het meeste baat zullen hebben bij een ontzuring-behandeling. Uit eerder onderzoek is gebleken dat dit de boeken zijn uit de periode 1840-1950 die zuur zijn, lignine bevatten (= houthoudend zijn) én verbruind zijn. Een deel van de boeken dat in het kader van het project Behoud Nederlandse Boekproductie (BNB) is verfilmd, zal bij de firma Archimascon in Heerhugowaard worden ontzuurd met het zogenaamde *Bookkeeper*-proces. In totaal zal het gaan om circa 1000 boeken.

### Massaontzuring

'Ontzuring' wil zeggen dat door toevoeging van één of meer chemische verbindingen schadelijke zure stoffen in het papier geneutraliseerd worden. Ontzuring kan de staat van een boek weliswaar niet verbeteren, maar wel het afbraakproces van het papier remmen of stopzetten.

Onder de term 'massaontzuring' vallen alle methoden die min of meer grootschalig en (gedeeltelijk) geautomatiseerd zijn uit te voeren. Dit in tegenstelling tot het handmatige ontzuren, dat vaak een onderdeel vormt van een totale restauratie.

### Selectie

Selectie van het te ontzuren materiaal is behalve vanwege het kostenaspect ook nodig om een andere reden: niet alles is geschikt voor ontzuring: bijvoorbeeld boeken met bepaalde inkten die kunnen uitlopen of boeken die te zwak zijn, waardoor ze tijdens de behandeling uit elkaar kunnen vallen. De selectie voor ontzuring is ingepast in het BNB-project, en wordt direct na de verfilming uitgevoerd. De boeken hoeven dan slechts één keer uit het magazijn gehaald te worden. De eerste 266 boeken zijn inmiddels terug van de verfilming. Om een selectie te kunnen

maken zijn deze getest op lignine, zuurgraad en verbruining.

### Lignine

De lignine-test werd het eerst uitgevoerd. Deze test wordt gedaan met behulp van een kleurreagens, een middel dat bij de aanwezigheid van een specifieke stof van kleur verandert (vergelijk de verkleuring in een blaaspijpje bij aanwezigheid van alcohol). Als het papier lignine bevat, verkleurt het reagens paars. Het reagens is opgelost in een sterk zuur. Eerst moest dus een klein hoekje van een bladzijde uit het boek geknipt worden, om te voorkomen dat het zuur het boek zou aantasten. Met een druppeltje kleurreagens is vervolgens dit hoekje getest. Om de resultaten van de selectie zichtbaar te maken, werden de boeken voorzien van een strookje gekleurd papier. Elke kleur heeft zijn eigen betekenis.

### Zuurgraad

Als het boek geen lignine bevatte, is het voorzien van een groene strook papier. Deze boeken zijn niet verder getest. Als het boek wél lignine bevatte, werd de zuurgraad (pH) getest. Voor deze test is een 'pH-indicatorpen' gebruikt. Ook hierin zit een kleurreagens, dat gevoelig is voor zuurgraad. Met deze indicatorpen is een klein streepje in de ondermarge van het boek gezet. Als het papier niet zuur is verkleurt dit streepje paars, als het zuur is blijft het geel. De streepjes in alle geteste

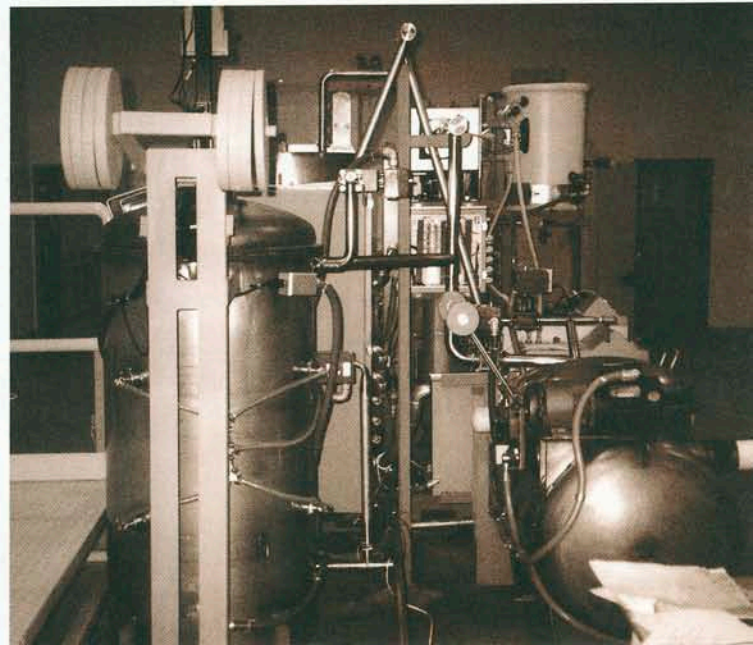
boeken bleven geel, wat betekent dat het papier van alle geteste boeken zuur is. Tenslotte zijn de boeken beoordeeld op verbruining en ingedeeld in twee groepen: duidelijk verbruind (rood strookje papier) en niet of nauwelijks verbruind (roze strookje papier).

Van de 266 geteste boeken kregen 80 boeken een rood strookje, en 16 een roze. De laatste groep zal, omdat het er relatief weinig zijn en omdat de verbruining soms moeilijk te beoordelen is, ook ontzuurd worden.

### Vervolg

Na de tests gaan de boeken weer terug in het BNB-traject: de projectmedewerker, die alle boeken na de verfilming registreert in een database, kan aan de kleurstrookjes in de boeken zien wat de uitslagen van de uitgevoerde tests zijn, en voert die gegevens meteen ook in. Daarbij staat dus het groene strookje voor 'veilig' (bevat geen lignine) en het rode strookje voor 'gevaar' (bevat lignine, zuur en verbruind), dus: geselecteerd voor ontzuring. Van de 96 'rode en roze' boeken zal er nog een aantal afvallen, dat niet geschikt is voor de behandeling, bijvoorbeeld door een beschadigde boekconstructie (losse bladen). De geselecteerde boeken zullen binnenkort door de firma Archimascon ontzuurd worden met *Bookkeeper*. Daarbij zullen ook een aantal testboeken worden meegestuurd. Deze boeken zijn wat betreft ouderdom en samenstelling vergelijkbaar met de 'BNB'-boeken. De testboeken zullen aan een uitgebreid chemisch en fysisch onderzoek onderworpen worden. *Sophia Pauk*

*Bookkeeper*: ontzuring-installatie van Archimascon, Heerhugowaard.



# ‘Reeds het openslaan van dit boek was een waar genoeg’

*Het archief van P.H. Ritter Jr. in de UB Utrecht*

Iemand stelt pas iets echt voor als er anekdotes over hem de ronde doen. Die hoeven niet waar te zijn – meestal zijn ze dat ook niet – maar vaak wordt iemand daar wel kort maar krachtig door gekarakteriseerd. Zo ook de legendarische P.H. Ritter Jr. (1882-1962).

## Toonaangevend

Het archief dat Ritter al vroeg begon aan te leggen en waarin hij ‘alles’ bewaarde – ook de doorslagen van zijn uitgaande correspondentie – legt getuigenis af van de ongetwijfeld belangrijke plaats die hij in het Nederlandse literaire leven van ca. 1910 tot 1960 ingenomen heeft. De autoriteit van zijn oordeel werd door velen erkend en zelfs de grootste sceptici gaven toe dat hij over een uitzonderlijk analytisch en kritisch vermogen beschikte. Niet alleen zijn radiopraatjes waarmee hij honderdduizenden bereikte, maar ook zijn kritieken in tijdschriften en in zijn eigen *Utrechtsch Dagblad* waarvan hij vele jaren hoofdredacteur was, waren voor velen toonaangevend.

Ritters activiteiten beperkten zich niet tot de literaire kritiek. Ook schreef hij romans en verhalen, waarmee hij echter tot zijn teleurstelling minder succes oogstte. Daarnaast speelde hij in rechts-liberale kringen op journalistiek en politiek gebied een rol van betekenis.

## Met een boek in bad

De meeste anekdotes over zijn met werk overladen jachtige leven gaan terug op de satirische opmerkingen die Menno ter Braak over hem ten beste heeft gegeven: Ritter als de man die al bij het scheren zijn volgende boekbespreking aan het voorbereiden was, zelfs in bad een boek in de hand had en per avond minstens twee lezingen hield, één in Groningen en één in Zierikzee.

Ritter werd eigenlijk zijn hele leven geplaagd door chronisch geldgebrek; deels een gevolg van de vooroorlogse crisistijd, maar deels toch ook door de neiging op ruimere voet te leven dan hij kon en door een zekere hang naar

generositeit die zijn gevoel van gemankeerdheid waarmee hij ongetwijfeld geworsteld heeft, moest compenseren. Ongetwijfeld hebben mensen daar misbruik van proberen te maken, ook uitgever van boeken die zij graag door Ritter zo gunstig mogelijk voor de AVRO-microfoon besproken zagen. Veel boekhandelaren wilden van tevoren weten welke boeken op zondagmiddag aan de orde kwamen om op maandag een flink voorraadjie in huis te hebben om aan de vraag te kunnen voldoen. Wie weet, is Ritter daar wel eens voor bezweken. De mooiste anekdote op dit gebied is wel dat Ritter op een keer van een uitgever een boek ontving met het verzoek om het voor de radio te bespreken. Het verzoek werd kracht bijgezet door een briefje van vijftientig dat discreet tussen de pagina's gestoken was. Ritter zou daarop de bespreking begonnen zijn met de woorden ‘Reeds het openslaan van dit boek was een waar genoeg ...’

## ‘Litteraire paus’

Het zou Ritter ongetwijfeld nog meer genoeg hebben gedaan als hij geweten had dat zijn omvangrijke archief voor de wetenschap ‘opengeslagen’ zou worden. Een tijdrovende ordening en beschrijving door Ritters opvolger bij de AVRO, Jan J. van Herpen en ondergetekende van de ruim 80.000 brieven, zakelijke correspondenties en andere stukken, resulteerde in 1988 in een gedrukte inventaris.<sup>1)</sup>

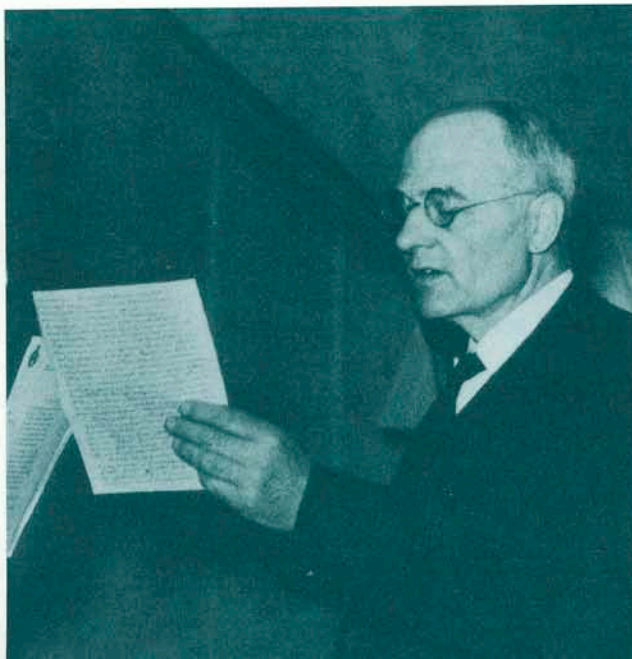
Als nevenresultaat van deze ordening heeft Van Herpen vervolgens een aantal ‘krenten in de pap’, in de vorm van correspondenties met bekende literatoren uitgegeven: de briefwisselingen die Ritter onderhouden heeft met Slauerhoff, Willem en Jeanne Kloos, Herman de Man, Dirk Coster en Lodewijk van Deyssel. Maar meer nog dan door deze krenten is het archief belangrijk door het licht dat het voor latere onderzoekers kan werpen, niet alleen op de ‘litteraire paus van het interbellum’, Ritter zelf en op zijn betekenis op litterair, journalistiek en politiek terrein, maar ook op de vaak benauwende sociaal-economische en culturele achtergrond van die tijd.

## Voor een warme winterjas

Tallose ‘minor poets and writers’, maar ook de toen nog jeugdige coryfeeën van de volgende generaties (zoals bijvoorbeeld Gerard Reve en Hella Haasse) klopten bij Ritter aan: om advies, bijval, oordeel, maar ook met bedelende vragen om steun in de vorm van hulp bij het zoeken naar uitgever tot vurige smeekbeden om een tientje voor het kopen van een winterjas omdat het op zolderkamertjes soms zo snerpnd koud was.

Dat het archief nu binnenkort in het kader van Metamorfoze ook op microfilm geraadpleegd kan worden, zou voor Ritter wederom een waar genoeg zijn geweest.

Koert van der Horst



1) J.J. van Herpen en K. van der Horst, *Inventaris van het archief van Dr. P.H. Ritter Jr. (1882-1962)*. Utrecht 1988.

P.H. Ritter Jr. uit: J. van Herpen, *Al wat in boeken steekt* (Zutphen 1982), p. 257.

# Mooie boeken met eeuwigheidswaarde

*De P.C. Boutens-collectie in de Zeeuwse Bibliotheek*

## De schaduw van een standbeeld

Martinus Nijhoff begint zijn recensie van de bloemlezing van Boutens door W. Kramer in de *NRC* van 22 mei 1926 als volgt: 'Er wordt nog al wat over Boutens geschreven. Nog onlangs een studie van A. Reichling, *Het Platonisch denken bij P.C. Boutens*, en thans deze inleiding van W. Kramer, gevolgd door een ruime keuze uit de gedichten. Intussen heeft de Maatschappij van Letterkunde hem de meester-prijs toegekend; en gesteld dat wij het instituut van Poet Laureate hadden, Boutens zou de aangewezen dichter daarvoor zijn. Hij is klassiek, klassiek nog tijdens zijn leven, de beide bovengenoemde geschriften openen een reeks proefschriften die over hem zullen geschreven worden en, ergens in Middelburg of Den Haag, verrijst reeds de schaduw van een standbeeld'. Dat van die proefschriften valt nogal mee (of tegen!) en de schaduw van een Boutensstandbeeld heeft Middelburg nooit mogen beleven, evenmin als Den Haag trouwens, maar sinds het voorjaar van 1996 liggen in de catacomben van de Zeeuwse Bibliotheek de boeken die zich nog in de nalatenschap van de dichter P.C. Boutens (Middelburg 1870 - Den Haag 1943) bevonden en door de erven Boutens werden beheerd.

Boutens studeerde klassieke talen, was korte tijd leraar en wijdde zich na 1904 geheel aan het schrijven. Door zijn fijnzinnige versmelodie, rijke beeldspraak en grote vormbeheersing was hij een van de meest vooraanstaande dichters van zijn tijd. Zijn invloed op de dichtersgeneratie van 1910 is groot geweest. Ook als vertaler van Aeschylus, Sophocles, Plato, Homerus, Goethe en Wilde heeft Boutens naam gemaakt.

## Boekkunst

Zijn verworven nalatenschap bestaat uit waardevolle eerste drukken van zijn hand, door hem vertaald werk van anderen of door hem bezorgde uitgaven. Veelal gedrukt in (zeer) beperkte oplagen, op verschillende soorten luxe papier, soms voorzien van opdracht en/of signatuur en op fraaie wijze gebonden, in

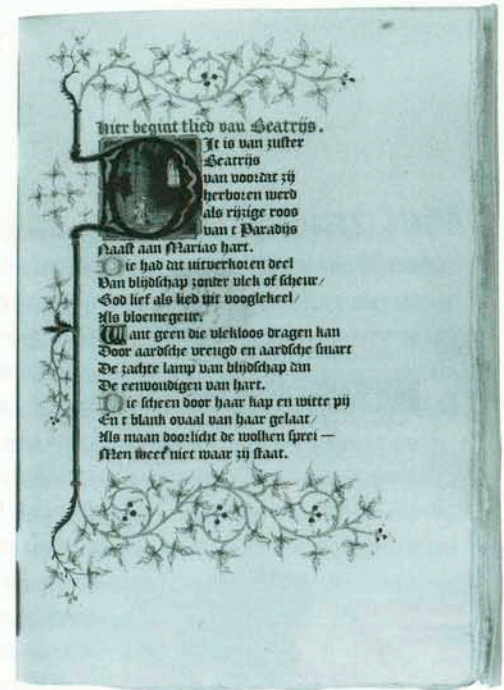
perkament of leer, en in een enkel geval met correcties door de dichter zelf in de tekst aangebracht. Sommige uitgaven zijn niet voor de handel bestemd en in een enkel geval is de uitgave alleen bestemd voor de auteur. De fraai typografisch vormgegeven boeken weerspiegelen mede de rol die Boutens speelde in de periode van vernieuwing van de Nederlandse boekkunst rond de eeuwwisseling. Hij liet zijn boeken uitgeven bij de meest gerenommeerde uitgeverij op poëziegebied, zoals bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum en A.A.M. Stols te Maastricht. Meestertypografen als Jan van Krimpen, Sjoerd H. de Roos en Jean François van Royen werkten aan zijn uitgaven mee. Deze interesse voor de boekverzorging spoorde tevens met zijn levensbeschouwing, namelijk dat mooie gedichten met eeuwigheidswaarde een mooie, kostbare en duurzame uitvoering moesten hebben.

Ook een aantal bijzondere uitgaven van andere literatoren uit zijn tijd, zoals Henriëtte Roland Holst en Herman Gorter, behoren tot de collectie, met als verrassend curiosum een uitgave van Thomas Manns *Der Tot in Venedig* (1922) met daarin een handgeschreven opdracht van Mann aan Boutens, gedateerd 30 mei 1924.

## Liber Amicorum

Het pièce de resistance is ongetwijfeld zijn *Liber Amicorum*, een huldebundel aangeboden aan Boutens ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag in 1940. De in zacht oranje met gouddecoratie versierde band bevat op perkamenten bladen, verlicht met tekeningen van Annie Roland Holst-de Meester, Willem van Konijnenburg en Lucy van Dam van Isselt, handgeschreven bijdragen van Willem Kloos, Lodewijk van Deyssel, J.C. Bloem, Adriaan Roland Holst en vele andere toonaangevende personen op literair gebied van rond de eeuwwisseling.

Tellen wij deze nalatenschap op bij de uitgaven die de Zeeuwse Bibliotheek in het verleden al van de erven Boutens in bruikleen had of door aankoop in haar bezit kreeg dan komen we uit op een totaal van ruim 500 exemplaren.



De *Beatrijs* uit 1908, gedrukt door Joh. Enschedé (foto: Zeeuws Documentatiecentrum, Middelburg).

Met recht kunnen we hier dus spreken van een kwalitatief hoogstaande Boutenscollectie en een van de uitgebreidste van ons land.

## Beatrijs

De collectie kan onderverdeeld worden in de volgende rubrieken: 'Handschriften', 'Oorspronkelijk werk en vertalingen in het Nederlands en door Boutens bezorgde publicaties', waaronder de *Naenia* uit 1903, gedrukt in twaalf exemplaren en verlicht door Jan Toorop, en de vrijwel onbekende uitgave van *Beatrijs* uit 1908, gedrukt door Enschedé in vier exemplaren en op fraaie, middeleeuwse wijze versierd met talloze gekleurde initialen en randdecoraties (zie illustratie). Verder 'Bloemlezingen', 'Boutens in vertaling', 'Boutens op muziek', waaronder enkele partituren in handschrift opgedragen aan Boutens en 'Varia', waaronder de eerste drukproeven van *Carmina* in losse katernen met correcties van de dichter; 'Uit de Boekery van Boutens', waaronder diverse opdrachtexemplaren en 'Secundaire literatuur'.

In het kader van het Metamorfoze-project wordt binnenkort een begin gemaakt met de conservering van de totale Boutens-collectie, waarmee deze nalatenschap voor het nageslacht behouden zal blijven. *Ronald Rijkse*

# Metamorfozen

Metamorfose van Will



'Ik geloof dat het tijd wordt om wat in de tuin te werken' zegt tekenaar Will zelf in 1991 in *De nieuwe orde/De verleiding*, het

laatste stripalbum uit de reeks *Baard en Kale*, en vervolgens gooit hij demonstratief zijn tekenpen weg. Met een korte onderbreking in de jaren zestig had hij ruim veertig jaar aan de reeks gewerkt. Baard en Kale, het merkwaardige duo dat in 1938 al de eerste schreden zette op het pad van de misdaadbestrijding, verschilde uiterlijk alleen in haar-groei, zeker in de tekeningen van Will, die de reeks in 1949 overnam van tekenaar/ scenarist Ferdinand Dineur. Will werd in 1927 geboren in Anthée als Willy Maltaite. Hij behoorde tot de productieve groep van in oorsprong Franstalige Belgische striptekenaars, waarvan Hergé de bekendste is. Zijn verhalen verschenen in de weekbladen *Kuifje* en *Robbedoes*. En zoals hij zichzelf weer-

geeft in 1991 lijkt hij een smelteling van zijn beide hoofdpersonen: met baard en kalend. Het album *Metamorfose* (1980) is nummer 28 in de reeks. Onder invloed van een meteoriet, neergestort in Afrika, ondergaan dieren en mensen vreemde veranderingen. Zo beschikken ze over krachtige hypnotische gaven. Een groot-wildjager en enkele van zijn helpers wendde deze aan om er zelf heel snel heel veel beter van te worden: geldlopers geven vrijwillig hun koffers af, bankdirecteuren openen hun kluisen en grootgrondbezitters verkopen hun kastelen voor fancy prijzen. Met hulp van onze helden keren de helpers ten

goede. De groot-wild jager verdwijnt spoorloos, met een sterke suggestie van buitenaards ingrijpen.

De gedaanteverwisselingen in *Metamorfose* zijn angst-aanjagend, maar gelukkig niet blijvend. In het programma *Metamorfoze* wordt het tegendeel beoogd. En zonder buitenaards ingrijpen.

Dennis Schouten



# Het kaaspakhuis

De conservering van landelijke dagbladen

## Bandeloze kranten

Tot voor kort was het voor de Koninklijke Bibliotheek eenvoudig om belangrijke bezoekers te laten zien waarom massaconservering uit oogpunt van behoud en beschikbaarstelling een hoge prioriteit verdiende. We namen ze mee naar het magazijn waar kranten die vanwege hun slechte staat niet meer overeind konden staan, als kazen stuk voor stuk plat op de planken lagen: het kaaspakhuis. Deze aanpak was altijd redelijk effectief. De aanblik van de verbruinde, verbrokkelde en vaak bandeloze kranten was deprimerend. Het was voor de toeschouwers duidelijk dat hier een belangrijk onderdeel van het culturele erfgoed aan het vergaan was. Bijna de helft van alle kranten kan ook niet meer ter inzage worden gegeven aan de bezoekers van de leesalen...



Het kaaspakhuis ziet er nu iets beter uit. Een van de eerste, grootschalige conserveringsoperaties bij de KB bestond uit het verpakken van deze kranten in zuurvrije dozen, alwaar ze geduldig wachtten op de logische volgende behandeling, de microverfilming. De afgelopen twintig jaar had de KB met eigen middelen al een grote microverfilminginspanning geleverd, maar vanaf 1990 groeide

het besef dat alleen met een nationale aanpak het behoud van de Nederlandse kranten mogelijk zou zijn. Wanneer een krant wordt verfilmd, moet een zo compleet mogelijke titel worden samengesteld en niet alleen maar het – toevallige – bezit van een bibliotheek. Daarnaast werd duidelijk dat hogere kwaliteitseisen dan voorheen aan de microfilms moesten worden gesteld om een goede duurzaamheid te kunnen garanderen.

## Zes kilometer

In 1992 ontwikkelde de KB in opdracht van het Ministerie van WVC een plan van aanpak voor de microverfilming van alle Nederlandse kranten. Een inventarisatie liet zien dat er in Nederland ongeveer 5500 verschillende titels waren verschenen in de afgelopen eeuwen. Ook werd duidelijk dat het een complexe informatiedrager was: een krant kon verschillende edities hebben, er bestonden kopbladen en supplementen, de krant verscheen dagelijks of meerdere keren per week.

Wanneer van iedere krant één exemplaar rechtop zou worden gezet, stond er zes kilometer krant naast elkaar. De totale verfilmingskosten werden in het plan begroot op 20 miljoen gulden. Er zou een nationaal gecoördineerde aanpak voor de landelijke kranten moeten komen, en een regionale coördinatie voor de regionale titels.

### Proefproject Den Haag

Na indiening van het plan bij het Ministerie bleef het even stil. De omvang van de schade en de benodigde financiële middelen om er iets aan te doen, pasten niet direct in het uitgezette cultuurbeleid. In 1994 stelde de KB een projectvoorstel op voor de microverfilming van alle landelijke en regionale dagbladen die in Den Haag zijn uitgegeven. Bij twee ministeries werd subsidie voor de uitvoering aangevraagd: WVC en O&W. De twee ministeries werden één en uiteindelijk ontving de KB maar 50% van het benodigde middelen. Dankzij een bijdrage van het VSB-Fonds Den Haag e.o. kon toch worden gestart. Met het kleine 'Haagse project' kon het landelijke plan getoetst worden: hoeveel kranten kunnen in hoeveel tijd bibliografisch en fysiek bijeen worden gebracht? Hoeveel meter bedraagt de omvang van een gemiddeld dagblad? Uiteindelijk werden in totaal 43 titels compleet verfilmd. Alleen *Het Vaderland* moest voorlopig in het kaaspakhuis achterblijven...

### Selectie

Bij de beleidsmakers was de boodschap echter overgekomen. De kranten verkeren in nood. In de Cultuurnota *Pantser of ruggengraat?* (1996) werd naast de bekende Metamorfozetractaten voor de literaire collecties en de Nederlandse boekproductie specifiek aandacht gegeven aan de conservering van kranten. Voor een periode van twee jaar werd in totaal twee miljoen gulden gereserveerd, om *alle* Nederlandse dagbladen op microfilm te zetten. In totaal zo'n 170 titels, waarvan er ca. 70 in de jaren in en om de Tweede Wereldoorlog zijn verschenen. De beschikbare middelen waren echter niet genoeg om tot uitvoering over te gaan en een verdere selectie moest worden gemaakt. Er werd voor gekozen om in ieder geval alle dagbladen te gaan verfilmen, die nooit eerder op microfilm of -fiche waren gezet. De reeds verfilmden kranten bleven in ieder geval relatief beschermd in de magazijnen. Ooit zullen ook deze kranten opnieuw moeten worden verfilmd, maar dan in complete sets en volgens de eisen van 'preservation microfilming'. Deze laatste selectie leverde 72 titels op plus de totale groep oorlogskranten. Het budget van twee miljoen leek toereikend om dit materiaal te verfilmen en de KB stelde een

nieuw plan van aanpak op. De strijd om het behoud van zelfs dit deel van de Nederlandse kranten bleek echter nog niet gestreden. Eind vorig jaar werd bekend dat er verandering in danwel een mogelijk einde zou komen aan de financieringsbron voor de conservering van de kranten. Staatssecretaris Nuis gebruikt de rente van de omroepreserve om een aantal activiteiten uit de Cultuurnota te financieren, waaronder het krantenproject. Op dit moment kunnen we voorlopig niet meer dan 1 miljoen gulden besteden.

In maart 1998 is het projectteam echter onvervaard aan de slag gegaan met een deel van de krantencollectie uit de KB en we verwachten in samenwerking met een aantal andere collectiebeheerders, waaronder de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam en het RIOD, de eerste dertig titels van de keuzelijst en alle oorlogskranten te kunnen aanpakken.

Het VSB-Fonds Den Haag e.o. liet eind 1997 weten de verfilming van *Het Vaderland* te willen bekostigen. Hiermee wordt in ieder geval *Het Vaderland* gered, nu de rest nog.

Hans Jansen



## Over de grens

Om ook in het buitenland meer bekendheid te geven aan het Metamorfoze-programma, heeft het BCB een Engelstalige folder ontwikkeld. Deze folder bevat algemene informatie over het conserveringsprogramma en de verschillende conserveringsprojecten in het bijzonder. Meer informatie bij het BCB.

## Into the future

In 1987 werd in opdracht van de Amerikaanse Commission for Preservation and Access (CPA) een indringende documentaire gemaakt over de gevolgen van het papierverval, getiteld *Slow Fires*. Tien jaar later stelt de CPA opnieuw een zeer actueel probleem aan de orde op het terrein van het behoud van ons collectieve geheugen in een documentaire voor een breed publiek.

De film *Into the future: on the preservation of knowledge in the electronic age* (1997) gaat over de beperkte houdbaarheid van digitale informatie.

Bijvoorbeeld: vitale gegevens van NASA-satellieten voor onderzoek naar ecologische ontwikkelingen op aarde, die de afgelopen jaren op magnetische banden zijn opgeslagen, dreigen verloren te gaan; veel van deze banden zijn nu al onleesbaar geworden.

Met de toename van de hoeveelheid digitale informatie, de komst van Internet en het in steeds hoger tempo verouderen van hard- en software lijkt het behoud van het digitale erfgoed voor bibliotheken en archieven een vrijwel onmogelijke opgave te worden. Voortdurend overzetten van informatie, 'migratie', naar nieuwe, 'leesbare' media is

een mogelijke oplossing, maar de pure omvang van het materiaal en de moeilijkheid er greep op te krijgen (Wat is een 'document' op Internet), zijn forse complicaties. Ach, die goede oude tijd van het papierverval...

De film is verkrijgbaar bij *The American Film Foundation*, PO Box 2000, Santa Monica, CA 90406, USA, tel. 310 459 2116; fax: 310 394 1260. De één uur durende versie kost \$ 59,50; de versie van een half uur: \$ 39,50, beide exclusief verzendkosten.

## Nieuwe richtlijnen

In april 1997 verscheen de eerste versie van de *Richtlijnen en procedures*, met daarin een handleiding voor het opstellen van projectvoorstellen voor conservering van literaire collecties, regels voor catalogisering en kwaliteitsnormen voor microfilms en verpakkingsmaterialen. Inmiddels is in februari 1998 een herziene editie van deze richtlijnen verschenen, getiteld *Conservering Metamorfoze. Richtlijnen en procedures*. Belangrijkste verschil met de vorige versie is dat veel meer aandacht is besteed aan de uitvoering van de projecten, zowel voor de literaire collecties als voor het project Behoud Nederlandse Boekproductie. Daarnaast is een groot aantal wijzigingen en aanvullingen opgenomen die zijn voortgekomen uit de praktijk van het eerste half jaar Metamorfoze. Deze nieuwe uitgave kan worden aangevraagd bij het BCB. Richtlijnen kunnen nooit een antwoord geven op alle vragen: elke collectie heeft een eigen karakter en vraagt een specifieke aanpak. De medewerkers van het BCB blijven daarvoor het aanspreekpunt.

## Noot van de redactie

In de bijdrage over *De Schone Zakdoek* in de vorige aflevering van *Metamorfoze Nieuws* is de bronvermelding weggefallen. Deze moet luiden:

- Piet Calis, 'Theo van Baaren tijdens de oorlog', in: *Bzzlletin* 20 (1990) 180 (november), p. 18-26 (Theo van Baaren-nummer).
- Hans Renders, *Verijdelde dromen. Een surrealistisch avontuur tussen De Stijl en Cobra*. Haarlem 1989.
- Knipselmap Theo van Baaren.
- Knipselmap De Schone Zakdoek.

In het vervolg zullen – in verband met de beschikbare ruimte – bronvermeldingen niet worden opgenomen, tenzij ze ter verduidelijking noodzakelijk zijn of als een bijdrage op één bron is gebaseerd.

## Workshop catalogiseren

Op 29 januari werd in de KB voor de bibliotheken die in het kader van Metamorfoze collecties boeken conserveren een workshop Catalogiseren georganiseerd. Peter van Otegem, hoofd catalogisering van de KB en Marieke Kok, teamleidster retrocatalogisering, gaven uitleg over allerlei aspecten van het catalogiseren voor Metamorfoze. Deze bijeenkomst werd door zeventien projectleiders en catalogiseerders uit het hele land bezocht. Een *Samenvatting van de werkzaamheden van de catalogiseerder* werd als afsluiter aan de deelnemers toegestuurd.

## Laatste kans

Voorstellen voor conservering van literaire collecties kunnen in 1998 worden ingediend vóór 1 mei en vóór 1 oktober. Bij het verschijnen van deze aflevering van *Metamorfoze Nieuws* is de deadline van 1 mei al gepasseerd. Een aantal projectvoorstellen heeft in definitieve vorm met advies van het BCB zijn weg gevonden naar het Ministerie van OCenW.

Voor instellingen die deze slag gemist hebben resteert dus nog 1 oktober: de laatste mogelijkheid om in 1998 projectvoorstellen in te dienen en te profiteren van de dit jaar nog geldende subsidie van 70% in de conserveringskosten. Voor de jaren 1999 en 2000 zal de subsidieregeling worden aangepast.

## Personalia

- *Koert van der Horst* is conservator handschriften van de Universiteitsbibliotheek Utrecht.
  - *Hans Jansen* is projectleider Metamorfoze.
  - *Sophia Pauk* is onderzoekster bij de Sectie Bibliotheekonderzoek van de Koninklijke Bibliotheek.
  - *Ronald Rijkse* is conservator oud bezit en bijzondere collecties van de Zeeuwse Bibliotheek te Middelburg
- De foto's zijn gemaakt door de afdeling Optische Technieken van de KB te Den Haag, tenzij anders vermeld.